

Н. Г. Ходаковська,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ СЛОВОТВІРНИХ КАТЕГОРІЙ ІНТЕНСИВНОСТІ ТА ДЕМІНУТИВНОСТІ ПОХІДНИХ ІМЕННИКІВ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню стилістичних функцій словотвірних категорій інтенсивності (посилення ознаки) і димінутивності (послаблення ознаки) при деривації похідних іменників сучасної німецької мови. Встановлено роль компонентів словотвірних категорій інтенсивності і димінутивності з метою досягнення різного ефекту комунікації в мікроконтексті.

Ключові слова: інтенсивність, димінутивність, стилістична функція, стилістичний словотвір, стилістичне забарвлення, експресивність, емоційність, оцінка.

Статья посвящена исследованию стилистических функций словообразовательных категорий интенсивности (усиление степени признака) и диминутивности (ослабление степени признака) при деривации производных существительных современного немецкого языка. Установлено роль компонентов словообразовательных категорий интенсивности и диминутивности с целью достижения разного эффекта коммуникации в микроконтексте.

Ключевые слова: интенсивность, диминутивность, стилистическая функция, стилистическое словообразование, стилистическая окраска, экспрессивность, эмоциональность, оценка.

The article covers the stylistic features of derivational categories of intensity (gain) and diminution (weakening) in the word formation of nouns in modern German. The role of derivative components of word building categories of intensity and diminution aimed at different communication effects in micro context is defined.

Keywords: intensity, diminution, stylistic feature, stylistic derivation, stylistic coloring, expressiveness, emotionality, evaluation.

Постановка проблеми. Основними завданнями нашого дослідження є висвітлення стилістичних функцій словотвірних категорій інтенсивності і димінутивності похідних іменників сучасної німецької мови, визначення ролі компонентів словотвірних категорій в певному мікротексті.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних мовознавчих досліджень на вивчення словотвірних категорій інтенсивності та димінутивності та їх призначенням в мікротексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві категорії інтенсивності і димінутивності та їх взаємозв'язок з іншими лінгвістичними феноменами привертає увагу багатьох лінгвістів, оскільки вона недостатньо вивчена. Впродовж минулого століття й дотепер категорії інтенсивності і димінутивності перебувають у фокусі власне лінгвістичних студій. Зокрема, В. Фляйшер, М.Д. Степанова систематизували засоби реалізації категорії інтенсивності і димінутивності в німецькій мові [1; 2]. Побудову семантико-словотвірних моделей категорій інтенсивності / димінутивності і виявлення їх опозиційних відношень на матеріалі німецької мови дослідив С.О. Карбелашвілі [3]. Б. Руф проаналізувала структуру та семантику аугментативів із запозиченими префіксами та префіксоїдами [4]. Функціонуванню фразеологічних одиниць з димінутивними та інтенсивними одиницями в українській мові присвячено дослідження А.Ю. Пономаренко [5]. Іменники з компонентом збільшення у сучасній українській літературній мові були об'єктом аналізу В.П. Олексенко [6]. Незважаючи на численність лінгвістичних розвідок вітчизняних та зарубіжних учених, спрямованих на вивчення категорій інтенсивності і димінутивності, найменш розкритим залишаються визначення їх стилістичних функцій.

Наукова новизна. Новою є спроба комплексного аналізу стилістичних функцій словотвірних категорій димінутивності і інтенсивності похідних іменників сучасної німецької мови в мікротексті.

Основними факторами, які обумовлюють вияв тої чи іншої стилістичної функції словотвірних категорій інтенсивності і димінутивності є комунікативне завдання, до складу якого входять компоненти цих категорій: деривати інтенсивності і димінутивності. Е.Різел та Е.Шендельс вважають, що основними категоріями будь-якої комунікації є логіка, експресивність та образність [8]. Сукупність експресивно-оцінної маркованості, що створюється характером організації мовних одиниць в контексті при реалізації комунікативного завдання, трактується як стилістичне значення мовних одиниць. Кожний контекст має притаманну йому програму комунікації, яка визначає певні комунікативні засоби.

Смислові зв'язки, які є суттєвою ознакою структури комунікації, можуть виражатися дериватами, утвореними завдяки експліцитному словотворенню. В. Фляйшер вказує на експресивність похідних морфем даного типу, на їх функціонально-стилістичну маркованість [1, с. 250].

Проблеми стилістичного словотвору визначені в роботах М.Д.Степанової, а саме а) особливості словотворчих моделей в окремих функціональних стилях; б) семантико-експресивна маркованість (забарвленість) моделей та їх вживання у мовленні; в) стилістично-комунікативних ефект окремих моделей [2].

Утворення нових слів і речень відбувається у мовленні. Досліджуючи мову, лінгвіст знайомиться із словами в контексті, а потім вже характеризує їх у системі мови. Але мовна комунікація не обмежується простим переказом інформації: вона включає в себе завдання впливу на читача або слухача, його свідомість, почуття, волю. Вивчаючи словотвірні категорії інтенсивності і димінутивності є доцільним розглянути їх призначення в мікротексті. Береться до уваги той факт, що система мови та її функції існують у сукупності, у взаємозв'язку, тобто загальні якості мовної системи і властивості її одиниць, їх зміст і відношення між ними визначаються призначенням, цілеспрямованістю, тобто функціями.

Під функцією ми розуміємо роль, яка притаманна лексичній одиниці в мовленнєвому процесі. Стилістична функція словотвірної категорії – це роль словотвірних засобів для досягнення ефекту комунікації. Мова відноситься до явищ, які визначаються своєю функцією; мова функціонує не тому, що вона система, а навпаки, вона є системою, з тим, щоб виконувати свої функції і досягати певної мети. Функціональне розуміння системи мови витікає з визнання її засобом передачі інформації, з погляду на мову як на засіб спілкування. Оскільки основна функція мови – комунікативна, то виявляється правомірним кваліфікувати стилістичну функцію як вторинну (*sekundäre Information*) функцію мови [8]. Якщо виходити з дихотомії в мові, то можна дійти висновку, що комунікативна функція мови реалізується в комунікативній діяльності, тобто в усному і писемному мовленні. Отже, комунікативна і стилістична функції є діалектичною єдністю, і розрізняють їх тільки з метою теоретичного дослідження, оскільки змістом повідомлення з точки зору комунікативної функції є певна інформація. Змістом того чи іншого повідомлення з точки зору стилістичної функції є та ж сама інформація, але яка виражена емоційними, оцінними і експресивно-образними мовними одиницями.

Реальне посилення як і послаблення, виражене словотвірними засобами, зустрічається вельми рідко, воно, як правило, завжди емоційно забарвлене. Оскільки стилістичний зміст лексичної одиниці може реалізуватися значеннями, які кваліфікуються як значення емоційної, оцінної і експресивно-образної спрямованості, то є доцільним зупинитися на таких поняттях, як емоційність, **оцінка, експресивність і образність**.

Емоційність розуміється нами як виявлення почуттів, настрою або як ставлення мовця до предмету думки. Емоції виражають стан суб'єкта і його відношення до об'єкта. Вони можуть бути спричиненими не тільки безпосередньо впливом предметів і явищ, але й завдяки мовним знакам, які замінюють ці предмети. Емоційне забарвлення слів визначається ситуацією.

Оцінне значення в семантичній структурі слова реалізує відношення до предмету або до поняття добре – позитивна оцінка, погано – негативна оцінка.

Експресивність є семантико-стилістичною властивістю мовних одиниць, психологічно і соціально вмотивованою, яка забезпечує цим одиницям повноцінне функціонування і створення стилістичного значення, фону, ефекту [9, с. 189]. Експресивність розглядається нами як ступінь діючої сили висловлювання. Похідний іменник, виконуючи експресивну функцію, намагається викликати у нас відчуття симпатії, співчуття, або, навпаки, іронії, осуду до предмету, особи або дії. Ядро стилістичних ресурсів у словотворі німецької мови складають афікси і напівафікси суб'єктивної оцінки або експресивні / емоційно-експресивні. Відтінок зменшення, зазвичай, супроводжується експресією пестливості, рідко – жартівливості; відтінок інтенсивності – експресією брутальності, зневаги, несхвалення, іронії, а також захоплення. Під експресивною функцією мови ми розуміємо її здатність виражати почуття або волю мовця. Експресивність позначає якість мовлення і тексту, які спричиняються як емоційністю слова або виразу, так і різними відхиленнями від лексичних, синтаксичних, морфологічних або ситуативних норм вживання мови.

Образність є однією з визначальних ознак тропів. Часто під образними словами розуміють тропи в цілому [10, с. 108]. Образне значення – значення слова, яке функціонує в значенні тропа. Потенційно в більшості слів закладена можливість образного, наочного застосування, завдяки якому створюється картина зорового або акустичного характеру. В.В. Виноградов зазначав, що немає слів і мовних форм, які не можуть стати матеріалом для образу [11, с. 115].

Отже, аналіз показує, що значна частина стилістично маркованих компонентів словотвірних категорій інтенсивності і димінутивності характеризується змішаними типами значень, тобто семантична структура похідного слова може вміщувати як експресивно-образні, так і емоційно-оцінні значення одночасно, тому в розмінні терміна стилістичне значення, ми притримуємось визначення Е.С. Азнаурової [12]. Цей термін вона використовує для позначення емоційно-оцінного і експресивно-образного значення слова.

Словотвірні категорії інтенсивності і димінутивності вміщують всі відтінки посилення і послаблення, особливо чітко виявляються в своїх стилістичних можливостях в мові художньої літератури ХХ століття. Художній твір – це заснована на взаємодії різних мовних засобів цілісна композиційно-стилістична структура, а автор – це особа, яка пов'язує всі стильові засоби в цілісну словесно-художню систему. Деривати словотвірних категорій інтенсивності і димінутивності є теми засобами, які використовує автор, щоб надати висловлюванням своїх героїв образності, виразності та емоційності, наприклад:

– вживання компонентів словотвірної категорії інтенсивності у мові персонажів: «*Wieso nicht? Es sind alles nur Schüler. Wir üben Volkstänze für die Neujahrsparys. Ein Mordsspaß.*» [13, с. 392].

– вживання компонентів словотвірної категорії димінутивності у мові персонажів: «*Nanu? Dann weiß der arme Kerl ja gar nicht, was ihr für morgen aufhabt. Pass auf, Freundin. Ich vergesse, was du bis jetzt gesagt hast*» [14, с. 35].

Іменникові первинні компоненти виконують в системі німецького словотвору так звану аугментативну функцію [15, с. 64]. Для реалізації аугментативної функції існують іменники з емоційно-експресивною оцінкою. Другий компонент слова при цьому характеризується значенням збільшення та/або посилення, інтенсифікації. До іменникових первинних компонентів з емоційно-оцінною конотацією «дуже великий, інтенсивний» належать напівпрефікси **Riese(n)-, Bombe(n)-, Spitze(n)-, Heide(n)-, Pfund(s)-: Riesenerfolg, Bombenstimmung, Spitzensportler, Pfundskerl, Heidenarbeit**.

Похідні іменники з напівафіксами **Haupt-** і **Grund** мають додаткове значення «особливо важливий, значний»: *Hauptkenntnis – Grunderkenntnis, Hauptproblem – Grundproblem, Hauptvorwurf – Grundvorwurf*. Напівпрефікси **Haupt-** і **Grund-** можна розглядати як синоніми, але вони не є абсолютно ідентичними. Напівпрефікс **Grund-** підкреслює більшу важливість справи, обставин, в той час як напівпрефікс **Haupt-** акцентує увагу на важливості, значущості. Наприклад, «*Umso mehr Grund, sich um sie zu kümmern*», *sagte Tabitha und Elfrida sah*

nicht nur die energische Lehrerin vor sich, die es gewöhnt war durchzugreifen, sondern auch die Pfarrersfrau, die ihre Kinder nach wahren christlichen Grundsätzen erzog.» [13, с. 633]. Аугментативний напівпрефікс *Grund-* надає іменнику *die Grundsätze* «основні положення, аксіоми» підсилювального позитивного значення.

У статті ми виходимо з теоретичного припущення про те, що нейтральні слова в певному мікротексті можуть бути стилістично маркованими, і розрізняємо абсолютне стилістичне забарвлення (стилістичні позначки у словниках – поетичне, розмовне, вульгарне слово) і контекстуальне стилістичне забарвлення (яке є результатом вживання слова у мовленні). Услід за Е. Різелі і Е. Шендельс ми називаємо стилістичне забарвлення в будь-якому мікротексті "абсолютним стилістичним забарвленням". Похідні іменники, у яких експресивність вже задана у мовній системі, В.Фляйшер називає димінутивними утвореннями [7, с.15].

Компоненти словотвірної категорії димінутивності часто вживаються при зображенні картин природи, наприклад: «*Von Zeit zu Zeit teilten sich die Wolken, sodass ein Fleckchen blauer Himmel sichtbar wurde, aber auf den umliegenden Bergen lag noch immer Schnee, was darauf hindeutete, dass noch mehr kommen würde.»* [13, с. 368]. «*Weihnachten im Schnee wäre das Tüpfelchen auf dem i.»* [13, с. 329].

М.Д. Степанова відзначає, що стилістичним забарвленням в німецькій мові володіє субстантивна модель з префіксом *Erz-*. [2, с. 450]. Префікс *Erz-*, крім своєї основної семантичної функції (посилення), виконує й інші функції: емоційну, експресивну, прагматичну. Цей префікс має тенденцію поєднуватися з твірними основами негативної семантики та надає іменникам, підсилювального, експресивно-оцінного значення. Похідні іменники з префіксом *Erz-* можуть в одному значенні мати один вид конотації (або не мати її), в іншому значенні – інший вид. Префікс *Erz-* у похідному слові *der Erzbösewicht* в одному значенні – це вид денотативного та конотативного посилення «лютий злодій», а в іншому – конотативно-іронічного «пустун, шибеник». Наприклад, «*Der Wussagk möchte ein Erzgauner sein, aber Feste feiern, das hat er gekonnt»* [16, с. 468]. Похідний іменник *der Erzgauner* «старий пройдисвіт» є стилістично маркованим завдяки стилістично маркованій твірній субстантивній основі *der Gauner* «пройдисвіт, шахрай» та підсилювальному префіксу *Erz-*. Зображаючи героя, автор за допомогою стилістично маркованого похідного іменника *der Erzgauner* передає його емоції. Лексична одиниця *der Erzgauner* припускає комунікативну ситуацію достатньо зневажливого ставлення автора до адресата, невисокий ступінь поваги стосовно до об'єкта, усвідомлене бажання бути сприйнятим саме таким.

Стилістичне забарвлення лексичної одиниці, пов'язане з контекстом, ми називаємо контекстуальним стилістичним забарвленням. Це забарвлення не ізольованого слова, а забарвлення, якого набуває лексична одиниця в контексті.

Похідному іменнику *Mordinstrument* притаманне експресивно-оцінне забарвлення. Компонент словотвірної категорії інтенсивності *Mord-* додає лексичним одиницям позитивного значення високого ступеня якості, оцінного підсилення, наприклад, «*Nun sieh mal einer an. Dolle Farbe. Großeinkauf gemacht, was? Wurde auch Zeit. Der alte war ja das reinste Mordinstrument.»* [13, с. 293]. «*Sam lachte. Ja, ein Mordsspaß, aber Sie haben Recht. Schade um den schönen Champagner.»* [13, с. 684].

Інтенсивний дериват *Riese-* слугує мові письменника для створення характеристики персонажів Сема і Керрі, наприклад, «*Der Großeinkauf in Kingsferry war ein Riesenerfolg gewesen.»* [13, с. 515]. Але не тільки деривати інтенсивності слугують для характеристики героїв роману, але й димінутивності. Відомо, що основне значення форманта *-chen* не містить експресії, а виражає тільки зменшеність. Але, залежно від контексту, в одних випадках суфікс *-chen* зберігає нейтральне забарвлення, а в інших – виступає емоційно-забарвленим. Простежимо це на прикладах, «*Genau das haben ich auch gedacht. Aber diese Schneeflocken sind vom Licht der Straßenlaternen ganz vergoldet. Wie lauter Goldkörnchen.»* [13, с. 587]. «*Ich hoffe, sie kommen herein, ohne zu klingeln. Aber wenn nicht, seien Sie ein Herzchen, gehen Sie runter und machen die Tür auf.»* [13, с. 683].

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок про те, що словотвірні категорії інтенсивності і димінутивності є одним із результатів словотвірних процесів деривації іменників, володіють в художній літературі ХХ століття широкими стилістичними можливостями, і все більше проникають в стиль художніх творів, що говорить про поступове збагачення літературної німецької мови словотвірними засобами посилення якості розмовного мовлення.

На основі проведеного аналізу були уточнені стилістичні функції словотвірних категорій інтенсивності і димінутивності в мікротексті: стилістична, аугментативна, комунікативна, експресивна та емоційна. Дані функції словотвірних категорій інтенсивності і димінутивності виконують в мікротексті певну роль компонентів словотвірних категорій з метою досягнення різного ефекту комунікації: виразності, емоційної насиченості мовлення персонажів, співчуття, поваги, захоплення, осуду, зневаги по відношенню до того чи іншого персонажу художнього твору.

Перспективи використання результатів дослідження полягає у можливості вивчення словотвірних категорій інтенсивності і димінутивності похідних іменників для опису змін у зовнішньому вигляді своїх героїв, їх фізичного стану, рис їх характеру. Функціонування словотвірних категорій інтенсивності і димінутивності іменників характерно для художньо-белетристичного стилю, компоненти даних категорій вміщують в собі суб'єктивно-оцінний момент і є емоційно забарвленими. Виявлення стилістичних функцій словотвірних категорій інтенсивності і димінутивності, які є результатом словотвірних процесів деривації іменника, ще раз переконує нас в тому, що система словотвірних засобів і її функції нерозривно пов'язані між собою та знаходяться в тісному взаємозв'язку.

Література:

1. Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer. – 4 Auflage, Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1976. – 363 s.

2. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / А. Н. Зуев, И. Д. Молчанова, Р. З. Мурясов и др.; под рук. М. Д. Степановой. – М. : Рус. яз., 1979. – 536 с.
3. Карбелашвили С. О. Категория аугментативности и диминутативности в современном немецком языке (словообразовательный аспект) : автореф. дис. ... док. филол. наук : 10.02.06 «Германські мови» / С.О. Карбелашвили; Тбилисский государственный университет им. И. Джавахишвили. – Тбилиси, 1994. – 47 с.
4. Ruf B. Augmentativbildungen mit Lehnpräfixen. Eine Untersuchung zur Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache / Birgit Ruf. – Heidelberg : Winter, 1996. – 451 s.
5. Пономаренко А. Ю. Фразеологічні одиниці з демінутивним та аугментативним компонентом в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / А. Ю. Пономаренко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова – К., 2003. – 20 с.
6. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника: автореф. дис ... док. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / В. П. Олексенко; НАН України ін-т укр. мови. – К., 2002. – 36 с.
7. Riesel E., Schendels E. Deutsche Stilistik. – М. : Высшая школа, 1975. – 316 s.
8. Riesel E. Stilistische Bedeutung und stilistische Ausdruckswert des Wortes als syntagmatische und paradigmatische Kategorie // Deutsch als Fremdsprache. – 1967. – № 6. – S. 323-331.
9. Мацько О.М. Стилістика української мови / Оксана Миколаївна Мацько. – К. : Вища школа. – 2005. – 462 с.
10. Тараненко О. О. Образність // Українська мова : Енциклопедія / О. О. Тараненко // редкол. : В. М. Русанівський, О. О.Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
11. Виноградов В. В. Стилистика и теория поэтической речи. Поэтика / Виктор Владимирович Виноградов. – М. : Наука, 1963. – 253 с.
12. Азнаурова Э. С. Прагматика художественного слова / Эльвира Сергеевна Азнаурова. – Ташкент : ФАН, 1988. – 121 с.
13. R. Pilcher Wintersonne / Rosamunde Pilcher. – Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg. – 2000. – 767 s.
14. Noack G. Rolltreppe abwärts / Georg Noack. – Ravensburg Baden-Baden : Otto Maier Verlag, 1970. – 144 s.
15. Lohde M. Wortbildung des modernen Deutschen. Ein Lehr-und Übungsbuch / Michael Lohde. – Tübingen : Günter Narr Verlag, 2005. – 344 s.
16. Wolf Ch. Kindheitsmuster. Roman / Christa Wolf. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 2004. – 520 s.